

ДОСЛІДЖЕННЯ АКсіОПСИХОЛОГІЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ДУХОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ХРИСТІЯН

STUDY OF AXIOPSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE SPIRITUALITY OF CHRISTIANS' PERSONALITY

У статті представлено результати теоретичного та емпіричного вивчення аксіологічних характеристик духовності дорослої особистості. В умовах реалізації теоретичного аналізу систематизовано погляди сучасних українських дослідників психології духовності (І.Д. Бех, М.Й. Боришевський, З.С. Карпенко, О.В. Киричук, О.П. Колісник, В.П. Москалець, В.М. Ямницький та ін.), які розглядають духовність в її аксіологічному ракурсі. Духовність постає як системне психічне утворення і вище породження особистості, представлене її ціннісно-сисловою свідомістю, іманентним духовним потенціалом людини, що визначає її вроджену здатність до саморозвитку і самовизначення в просторі мотиваційно-ціннісних співвідношень (З.С. Карпенко). Будучи сутнісною характеристикою людської природи, духовність спрямована на досягнення смислотворчих цінностей на підставі реалізації ідеальних і трансцендентних потреб, що проявляється у формі саморозвитку, особистісного зростання й творчості (В.М. Ямницький). Найсуттєвішою ознакою духовності є її універсальна здатність охоплювати всі спектри дієвого життєздійснення людини (М.Й. Боришевський). Дієвість духовних цінностей, їх усвідомленість та індивідуальність є індикаторами розвинутої особистості, яка сама є творцем духовних цінностей та являє собою самоцінність (І.Д. Бех).

В умовах проведення емпіричного дослідження аксіологічних характеристик духовності дорослої особистості відбулася перевірка та підтвердження припущення щодо якісної відмінності аксіологічних характеристик духовності християн, для котрих віра є найвищою цінністю, телеологічним ядром духовного розвитку. У практикуючих християн високих значень сягають цінності, які стосуються найвищого, есхатологічного рівня розвитку їхньої аксіосфери. Християнська світоглядна орієнтація допомагає сприймати власний життєвий процес як цікавий, емоційно насичений та словнений смислом, у якому успішно реалізуються свобода вибору, контроль за власним життям, спроможність незалежно ухвалювати рішення і втілювати намічені плани.

Ключові слова: духовність, духовний потенціал, ціннісні орієнтації, духовні цінності, релігійна віра.

The article presents the results of a theoretical and empirical study of the axiological characteristics of the spirituality of an adult personality. In the context of theoretical analysis, the views of modern Ukrainian researchers of the psychology of spirituality were systematized (I.D. Bekh, M.Y. Boryshevskiy, Z.S. Karpenko, O.V. Kyrychuk, O.P. Kolisnyk, V.P. Moskalets, V.M. Yamnytskyi, etc.) who consider spirituality in its axiological perspective. Spirituality appears as a systemic mental formation and a higher generation of the individual, represented by his value-meaning consciousness, the immanent spiritual potential of a person, which determines his innate ability for self-development and self-determination in the space of motivational-value relationships (Z.S. Karpenko). Being an essential characteristic of human nature, spirituality is aimed at achieving meaningful life values based on the realization of ideal and transcendent needs, which manifests itself in the form of self-development, personal growth and creativity (V.M. Yamnytskyi). The most essential feature of spirituality is its universal ability to cover all spectrums of effective human life (M.Y. Boryshevskiy). The effectiveness of spiritual values, their awareness and individuality are indicators of a developed personality, that itself is the creator of spiritual values and represents self-worth (I.D. Beh). In the conditions of conducting an empirical study of the axiological characteristics of the spirituality of an adult Christian personality, the assumption regarding the qualitative difference in the axiological characteristics of the spirituality of practicing Christians, for whom faith is the highest value, the teleological core of spiritual development, were verified and confirmed. Practicing Christians have high values that relate to the highest, eschatological level of their axiosphere. Christian worldview orientation helps to perceive one's own life process as interesting, emotionally saturated and full of meaning, in which freedom of choice, control over one's life, the ability to make decisions independently and implement intended plans are successfully realized.

Key words: spirituality, spiritual potential, value orientations, spiritual values, religious faith.

УДК 159.923
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.49.20>

Климишин О.І.

д.психол.н.,
професор кафедри психології розвитку
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

Семак О.І.

к.філол.н.,
доцент кафедри іноземних мов
і перекладу
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

Постановка проблеми. Погляду на духовність як системну єдність цінностей людини, її здатність визначатися у ставленні до них у вітчизняній психології притримується більшість українських дослідників психології духовності, серед яких – І.Д. Бех, М.Й. Боришевський, З.С. Карпенко, О.В. Киричук, О.П. Колісник, Н.О. Кордунова, В.П. Москалець, В.М. Ямницький та ін.

Внутрішній світ людини репрезентований неповторною та цілісною системою її оцінних ставлень до себе, навколишнього світу крізь призму добра, краси, істини, сенсу. Із появою на світ людина володіє певною системою духовних інтенцій «Сутнісного Я», яке виступає формою представлення духа. Ці інтенції як першосенси становлять семантичний Всесвіт (В.В. Налімов) та спрямовують формування

ціннісно-сміслової сфери особистості. Будучи усвідомленими й узгодженими із суспільними цінностями, вони перетворюються на особистісні смисли. Останні є динамічними системами об'єктивного відображення дійсності та емоційно-вибіркового ставлення до неї, являють собою своєрідний сплав афекту та інтелекту (Л.С. Виготський, Б.С. Братусь), що робить людину суб'єктом життєздійснення, власне носієм духовної іпостасі [9].

Виклад основного матеріалу дослідження. Саме духовні цінності І.Д. Бех [1; 2] вважає справжніми індикаторами розвиненої особистості. Міра ж розвитку останньої визначається мірою зміцнення її духовної свідомості. Сфера духовних цінностей, на думку вченого, охоплює сенс життя, милосердя, справедливість, чесність, толерантність, любов, добро тощо, тобто сенс вищих моральних категорій. Їхньою визначальною особливістю є усвідомлення як духовних цінностей. Останнє вимагає реалізації складної і специфічної морально-психологічної діяльності, в умовах якої здійснюватиметься когнітивно-емоційне оцінювання власного життя.

Аналізуючи сутнісно-функціональний зміст духовних цінностей у площині реалізації особистісно-орієнтованого виховного процесу, І.Д. Бех наголошує на одній із найважливіших умов дієвості останніх – мірі значущості духовних цінностей для самої особистості, тобто сили їхньої емоційної енергії, від якої й залежатиме, чи виникне у суб'єкта імпульс до моральних дій чи ні. Він уводить поняття «ототожнення» для означення акту, в якому, власне, й відтворюється відношення, що складається між особистістю та духовними цінностям. Власне умовою формування такого акту є глибинна, особистісно неперевершена значимість конкретної духовної цінності чи цінностей. Однак І.Д. Бех наголошує на тому, що в такому злитті особистість постає активним творцем, а не просто пасивним суб'єктом, адже вона свідомо відволікається від своїх нижчих прагнень і активно вживається в суть певної духовної цінності.

Процес становлення системи духовних цінностей, на думку І.Д. Беха, носить індивідуальний характер, а сама «система духовних цінностей у розвиненій формі має виступати самоцінністю. Йдеться про те, що будь-яка духовна цінність у всіх своїх різноманітних проявах єдина у головній суті – у ставленні до свого предмета як до самоцінності. Це означає, що предмет духовної цінності не може бути зведений до користі. У практичному плані такі ставлення проявляються у тому, що наші вчинки спрямовуються на розвиток людини як потенційно безмежної, такої, що перебуває поза будь-якими встановленими масштабами» [1, с. 200].

М.Й. Боришевський [3; 4] вважає ціннісні орієнтації одиницями психологічного вимірювання духовності, а сама духовність, на його думку, являє собою багатовимірну систему, складниками якої є утворення свідомості та самосвідомості людини, у яких віддзеркалюються її найактуальніші морально релевантні потреби, інтереси, погляди, ставлення до навколишньої дійсності і до себе самої як до соціального індивіда. Специфічною ознакою цих утворень, що виступають у формі ціннісних орієнтацій, певних особистісних характеристик, є їх органічне поєднання з провідними життєвими цілями, що перебувають у прямому чи опосередкованому зв'язку з моральністю. Однак учений застерігає від спроб змістового ототожнення останньої з духовністю як такою, указуючи на значно ширший «змістовий діапазон» духовності. Будучи свого роду еталоном, мораль, внутрішні моральні інстанції особистості визначають її рівень духовності. Чим тісніше пов'язаний зміст ціннісних орієнтацій із моральністю, тим вищим є рівень духовності.

До системи цінностей, у контексті яких функціонує духовність, з точки зору М.Й. Боришевського, окрім моральних, входять також громадянські цінності (почуття патріотизму, ідентичності з національною спільнотою, повага до інших національних спільнот, відповідальність за долю нації), естетичні, інтелектуальні, екологічні, світоглядні цінності. А однією з найсуттєвіших ознак духовності, як зауважує вчений, є її універсальний характер, адже вона не обмежується якоюсь окремою сферою життя людини, а охоплює всі спектри її дієвого життєздійснення.

Водночас особливого психологічного змісту духовність набуває в площині авторських досліджень проблеми формування національної самосвідомості, становлення громадянської свідомості особистості. М.Й. Боришевський розглядає духовність як утілення у світоглядних орієнтаціях людини сподівань, прагнень, ідеалів, загалом – духа народу, нації, що визначає спрямованість особистісних потреб, переживань і зумовлює настанову на відповідний життєвий вибір. Особистості-громадянина, на його думку, властиве глибоке переконання в тому, що етнос, нація є носіями того своєрідного, неповторного, що робить неоціненний внесок у скарбницю загальнолюдських цінностей, у збагачення людства – примноження його духовних та матеріальних здобутків [4, с. 24, 29].

З.С. Карпенко [5–7] – автор інноваційної для сучасної психології (і не тільки вітчизняної) аксіопсихологічної моделі індивідуальної свідомості, вихідною ідеєю якої є співвіднесення функціональних особливостей індивіда, що характеризують його як суб'єкта діяльності, зі змістовими особливостями людини,

що конституують її як особистість. Її теорія аксіогенезу особистості становить фундаментальну методологічну основу дослідження ціннісно-сислової природи людської духовності, яка розглядається як «системне психічне утворення і вище породження особистості, репрезентоване її ціннісно-сисловою свідомістю», як «іманентний духовний потенціал» [6, с. 64] людини, що «репрезентує її вроджену здатність до саморозвитку і самовизначення в просторі мотиваційно-ціннісних відношень» [7, с. 27]. Суб'єктність же постає способом реалізації духовного потенціалу.

Особистість як духовний суб'єкт, на думку З.С. Карпенко, – це структурна (змістова) і функціональна єдність, що здійснює певне духовне устремління (реалізує ціннісне ставлення). Виокремивши базові ціннісні орієнтації особистості: «істину», «справедливість», «користь», «добро», «красу», «благо» та співвідніши їх із відповідними рівнями включеності людини в суспільні відносини: «організм», «індивід», «група», «суспільство», «універсум» (в умовах яких відбувається їх ієрархізація), З.С. Карпенко означила п'ять рівнів функціонування ціннісно-сислової свідомості: I – сутнісний (предиспозиційний), II – інтраіндивідний, III – інтеріндивідний, IV – метаіндивідний (II і IV диспозиційні) та V – універсальний (супердиспозиційний).

Розкриваючи функціональний аспект духовного устремління особистості, З.С. Карпенко виокремлює систему установок, кожна з яких відповідає конкретному рівню структури ціннісно-сислової свідомості. Зокрема, на метаіндивідному рівні функціонують смислові установки, що мають суспільне значення, їх символічно названо компонентом «буду»; на інтеріндивідному рівні функціонують цільові установки, породжуючи компонент «мушу»; на рівні індивідуальної діяльності – операціональні, проявляючись у компоненті «треба». Базовий, організмичний, рівень реалізується відповідними психофізіологічними механізмами, які утворюють своєрідну предиспозицію субіндивідуального рівня, що, своєю чергою, дає підстави для означення вітальності як базової духовної цінності. «Символічне значення даної смислової предиспозиції передається словом «передчуваю», що вказує на її спонтанний неусвідомлюваний характер і репрезентує іманентний духовний потенціал особистості (голос імпульсу, внутрішнє Я, сутність, задум особистості тощо)». Що ж стосується найвищого рівня функціонування ціннісно-сислової свідомості – універсального, то його репрезентує супердиспозиція «приймаю», яка полягає в одкровенні істинної мети життя.

Відповідно, зроблено висновок про те, що підсвідомо предиспозиція «передчуваю» («підсвідомий Бог» за В. Франклом, «внутрішній

локус оцінювання» за К. Роджерсом, архетипи «колективного несвідомого» за К. Юнгом і т. д.) опосередковано, через переважно усвідомлені диспозиції ціннісного характеру («треба», «мушу», «буду») переходить (або не переходить) у надсвідому супердиспозицію «приймаю», що репрезентує духовне сходження (дорогу) особистості до висот Досконалості (тотожність Абсолюту) [5, с. 101]. Рефлексія людиною своєї духовної динаміки є єдиним абсолютним критерієм її поступу до Святинь Духа: Добра, Краси, Гармонії, Досконалості [5, с. 76].

О.В. Киричук [8] уважає духовність сутністю, присутньою у Всесвіті, що існує поза просторово-часовими координатами та розумом і виступає необхідною умовою людського існування та буття. Вона є запорукою усвідомлення людиною себе як особистості, запорукою людської творчості, джерелом творчої енергії. Указуючи на неможливість однозначного визначення поняття духовності, О.В. Киричук подає низку її сутнісних характеристик, які наближують до повноти її розуміння: повага до Вищих сил, які створили людей досконалими; відповідальна любов до себе як до досконалого творіння Природи; здатність відповідально любити інших та позитивно впливати на їх духовний розвиток; усвідомлення єдності людини зі світом, що її оточує, з Природою та Всесвітом; усвідомлення особистості, відповідальності за свої думки, слова, емоції; розуміння того, що думки, слова, вчинки безпосередньо впливають на оточення, на життєдіяльність планети Земля; повсякденна активна робота над удосконаленням свого Я; усвідомлення того, що в кожному з людей живе Бог, і ми – в Ньому; необхідність прийняття рішень у будь-якій життєвій ситуації, які несуть позитив оточуючим, людству та Всесвіту [8, с. 10].

Розглядаючи духовність як іманентну здатність людини робити вільний вибір дії, діяльності, вчинку, О.В. Киричук вводить поняття духовно-катарсичної активності. Її суть – «інтенсивна діяльність, спрямована на самопізнання та самооцінювання власного внутрішнього світу, самовизначення та самоактуалізацію своїх внутрішніх потенцій самовдосконалення. Це здатність особи очиститися не лише від вад тілесності своєї, а й від вад душевності – подивитися на себе збоку як на носія культурно-національних і вселюдських цінностей. Тут об'єктом самопізнання, самооцінювання, самовизначення й самоактуалізації стає власне Я, а результатом – формування Я-концепції особистості» [8, с. 12].

Завдяки здійсненню системологічного моделювання феномена духовно-катарсичної активності виокремлюються зовнішні (енергоінформаційний простір, діяльність, спілкування) та внутрішні (рефлексія, що відобра-

жає рівень знань людиною свого внутрішнього світу; Я-концепція з її складниками: Я-фізичним, Я-психічним, Я-соціальним (рольовим), Я-духовним) чинники її становлення та розвитку. На вході системної моделі – феномени, що репрезентують форми суб'єктності людини: цінності, розсудливість, цілеспрямованість; на виході – інтегральні характеристики життєтворчої активності: самопізнання, самооцінка, самовизначення та самоактуалізація. О.В. Киричук наголошує на обов'язку кожної людини наполегливо та цілеспрямовано розвивати свою духовність, на необхідності реалізації нової освітньої парадигми, метою якої є, передусім, виховання нової особистості, орієнтованої на систему духовних цінностей [8].

На думку ж О.П. Колісника [10; 11], духовність є «здатністю до творення з погляду вищих людських цінностей, свідомого і діяльного ставлення до світу, до іншої людини, до самої себе. Вона виявляється у свідомому виборі цього ставлення через рефлексію вартостей, що стоять за ментальними смислами, і в конверсії смислів, завдяки якій провідними в ієрархії стають мотиви пошуку і втілення у результат саме цих вищих цінностей» [10, с. 187].

Зосереджуючи увагу на внутрішньому світі людини, суть якого визначають переживання самості, О.П. Колісник розробляє інтегративно-холістичну концепцію особистості, відтворюючи «архітектоніку потоків психіки та ступенів духовного розвитку» людини. Її суть визначають виокремлені та означені буттєвий (психосоматичний, двопівкульний, довербальний, досвідомий, доконсенсусний, доконвенційний, досоціальний, доособистісний, онтичний, синкретичний), рефлексивний (психоспільнотний, лівопівкульний, вербальний, свідомий, консенсусний, конвенційний, соціальний, особистісний, гностичний, елементаристський), духовний (внутрішньопсихічний, правопівкульний, трансвербальний, трансконсенсусний, надсвідомий, постконвенційний, надсоціальний, надособистісний чи трансперсональний, аксичний, холістичний) потоки. Останні відрізняються ступенями духовного розвитку індивіда, тобто мірою безпосередності переживання контакту з вартостями, особливо з надособистісними. Кожен потік психіки має чотири ступені духовного розвитку: буттєвий – психофізіологічний, психоархетипний, психоонтичний та психоментальний; рефлексивний – психопрактичний, психогностичний, психосоціальний та егопсихічний; духовний – психоіндивідуальний, психогуманний, психохолістичний та психотрансперсональний. Критеріями ступеневої відмінності та диференціації є суб'єктні смислові поля, переломні переживання, нові цілі як нові ідеальні смисли, психічні механізми саморозвитку особистості, набір методик і технік для цілеспрямованого

становлення потрібного механізму саморозвитку особистості, як і сама концепція особистості.

Якраз самість, на думку О.П. Колісника, є справжньою сутністю людини. Спонтанне переживання самості відкриває особистості шлях до Бога. Методами її пізнання є прийняття себе, самодослідження та медитація. Останні й становлять суть духовних практик, які забезпечують умови радикальної перебудови особистості як ієрархії смислів у напрямі служіння провідним цінностям Свободи, Справедливості, Відповідальності; Любові, Добра, Турботи; Краси, Істини, Творчості; Віри, Космосу, Бога. А це, своєю чергою, відкриває для особистості можливість спонтанно породжувати життєві акти, які внутрішньо підтримані піковими переживаннями, відповідають спонтанності світу і цим знімають глобальні проблеми людства. Пропонується введення в навчально-освітніх закладах, зокрема, медитативного тренінгу, що сприятиме спрямуванню учнів чи студентів на реалізацію у своїх життєвих актах вищих надособистісних смислів.

Н.О. Кордунова [12] вивчала психологічні особливостей становлення духовних цінностей старшокласників у процесі спілкування, де духовність була визначена як співпричетність людини до світу в усіх його проявах. Причому категорією «світ» охоплено природу, людину, «Я» та суспільство. Ця співпричетність визначає наше світосприймання, світоставлення і смисл життя. Саме світосприймання цілісне й охоплює сприймання людини як унікальної і неповторної індивідуальності, природи – як гармонійної й унікальної, самотутність свого «Я» – як неповторного даного, суспільства – як феномена культурно-історичного розвитку людей. Світоставлення є одухотвореним, бо є усвідомленням значущості природи, свого «Я» як джерел самопізнання, самоорганізованості, ініціативності, відповідальності, працелюбності, а також осмислення значущості суспільства як джерела самопізнання. Смисл життя, на думку Н.О. Кордунової, пов'язаний із модусом «бути», у якому виражається осмислена потреба бути людиною, другом природи, гідним членом суспільства, прагнення безперервного пошуку сенсу свого існування [12, с. 14].

Указуючи на різні ступені усвідомлення людиною свого взаємозв'язку зі світом, Н.О. Кордунова здійснила класифікацію рівнів розвитку духовних цінностей особистості: низький (поверховість сприймання, байдужість, споживацьке ставлення з відповідною смисложиттєвою орієнтацією «мати»), середній (реалістичне світосприймання, причетність, теоретичне світоставлення, смисл життя, пов'язаний із модусом «знати»), високий (цілісне світосприймання, одухотворене

світоставлення, співпричетність, смисложиттєва орієнтація «бути»). Оптимальною можливістю реалізації причетності людини до світу, а отже, розвитку духовності, виступає спілкування, оскільки воно ініціює потребу в оцінці смислу існування людини як відносно себе, так і відносно інших, світу в цілому.

Дослідження духовності в контексті національного відродження українського суспільства значною мірою належить В.П. Москальцю [13–15]. Власне, він був одним із перших, хто у вітчизняній психології означив методологічні основи аналізу феномена духовності, розробив та апробував методику розвитку духовності особистості в умовах навчально-освітніх закладів. Визначаючи ідеал, на який повинна орієнтуватися українська національна школа, В.П. Москалець указує його пріоритетні характеристики: свобода духа, волі й дії особистості, її здатність до саморегуляції на високих морально-етичних засадах.

В.П. Москалець услід за В. Франклом розглядає духовність як специфічний психологічний феномен, що є об'єднувальним началом ціннісно-орієнтаційної сфери особистості, наділеним власним психологічним змістом. У його основу покладені здатність і бажання людини мати власне, аутентичне, особистісне, раціональне, моральне та емоційно виважене ставлення до всього, що діється в навколишньому світі; бажання обстоювати це ставлення всупереч тиску соціуму і власним біологічним інстинктам [13]. Базовими психологічними механізмами функціонування духовності є морально-етичні почуття, стрижень яких – любов у її християнському тлумаченні, емоційна ідентифікація з життям, екзистенціальне прагнення до його вдосконалення [14].

Як вершинний інтегрувальний складник психіки особистості, духовність, на думку В.П. Москальця, постає відкритою системою, здатною до безперервного вдосконалення, спроможною гармонізувати, надати творчій життєдайності особистісному і національному характеру, підпорядковуючи структуру диспозицій цих характерів високим етичним цінностям. Саме таке розуміння духовності визначає стратегію навчально-виховного процесу в умовах національної школи – формування національного характеру, заснованого на духовності.

Одним із найбільш відповідних сутнісно-функціональному змісту духовності методів її розвитку тут є художньо-естетична екзистенціальна гра. Остання забезпечує її учаснику можливість ставати активним творцем особистісного смислу духовності. Саме в умовах художньо-естетичної діяльності на уроках естетичного циклу (музика, українська та зарубіжна література) реалізується здатність учнів до творення особистісно-аутентичних, емо-

ційно ідентифікованих смислів свободи духа, втіленої в художніх образах [15].

На особливу увагу заслуговує те, як, зокрема, В.М. Ямницький [16; 17] у контексті досліджень життєтворчості особистості реалізує авторський психологічний підхід до проблеми духовності. Феноменологію духовності, на думку дослідника, творять чотири провідні чинники: витоки, ознаки, мета і прояви. Зміст витоків духовності визначає реалізація системи потреб – потреб для «інших», ідеальних потреб пізнання та трансцендентних потреб. Ознаки духовності мають широкий спектральний характер. Передусім, на думку автора, духовність є сутнісною характеристикою людини, її внутрішнього світу, цілісною активністю психіки, процесом і результатом досягнення смисложиттєвих цінностей, ідеалів; формою самосвідомості, самоідентифікації, інтеріоризації. Трансформація тут – це усвідомлене проходження латентних рівнів свідомості, інтеграція їх афективно насиченого змісту в реальне життя, досягнення в результаті самопізнання стійкого стану свідомості, такої вільної від ототожнень зони не-Я (рівнісності), яка є тотожною Абсолюту, де Я і не-Я становлять цілісність, мету духовності. Остання знаходить вираження у самопізнанні, самовдосконаленні, саморозвитку, творчості, особистісному і духовному зростанні. На вищих рівнях вона постає як форма духовного служіння людям.

Як зазначив В.М. Ямницький, «продовжуючи рухатися в напрямі самоусвідомлення власних ідентифікацій, у процесі освоєння простору «Я» – духовного, людина відкриває у собі потребу самовизначення щодо власної позиції у часовому континуумі існування, необхідність відшукати відповідь на запитання щодо локалізації точки застосування психічної активності у континуумі «минуле – теперішнє – майбутнє» [16, с. 295].

Проведення емпіричного дослідження передбачало верифікацію припущення щодо якісної відмінності аксіологічних характеристик духовності християн, для котрих віра є найвищою цінністю, телеологічним ядром духовного розвитку. Діагностичний інструментарій для емпіричного дослідження аксіопсихологічних характеристик духовності утворили методики діагностики реальної структури ціннісних орієнтацій особистості (С.С. Бубнова), смисложиттєвих орієнтацій (Д.О. Леонтьєв) і вивчення суб'єктних здатностей та особистісних цінностей (З.С. Карпенко). Емпіричну вибірку утворили 1 069 осіб – 534 практикуючих християн та 535 номінальних християн [9].

Оцінка реальної структури ціннісних орієнтацій особистості (С.С. Бубнова) вказує на суттєву відмінність структурної організації ціннісно-смислової сфери практикуючих

та номінальних християн. Зокрема, у практикуючих християн спостерігаємо очевидну пріоритетність у структурній організації ціннісно-сміслових вищих духовних цінностей, тоді як у номінальних християн вони є менш значущими. Суттєво різняться рангові місця цінності «любов» (перше у практикуючих християн та четверте у номінальних), «допомога і милосердя до інших людей» (друге у практикуючих християн та аж десяте у номінальних). Потреба в повазі і самоповазі – це потреба збереження та утвердження гідності людини як тієї, що є носієм образу Божого. Своєю чергою, потреба в любові і приналежності – це потреба бути невід'ємною частиною тієї духовної реальності, яку творить усе Боже створіння. Співтворення є актом жертвовної любові у стосунку до інших. Учинкова активність християн, спрямована на благо іншої людини, є служінням, ознаменованим любов'ю.

Однаковий рівень представленості у ціннісно-смісловій ієрархії християн займають цінності «спілкування» та «пошук і насолода прекрасним».

Цю ж тенденцію підтверджують емпіричні дані діагностування рівня представленості особистісних цінностей, вираженості суб'єктних властивостей та тісноту зв'язку між ними за методикою З.С. Карпенко.

У практикуючих християн першу позицію утримує особистісна цінність «доброта», у номінальних християн – особистісна цінність відносно суб'єктного (організмичного) рівня «здоров'я». Друга позиція належить у практикуючих християн цінності абсолютно суб'єктного рівня – «прагнення до досконалості», у номінальних християн – «справедливість». Останнє місце в рангованому ряді цінностей практикуючих християн посідає «користь» як найнепопулярніша цінність та цінність «прагнення до досконалості» у номінальних християн.

Що стосується суб'єктних властивостей, то першу позицію в рангованому ряді властивостей у практикуючих християн посідає супердиспозиція «приймаю» (суб'єктна здатність рівня абсолютного суб'єкта), тоді як у номінальних християн вона займає останнє рангове місце.

Перше рангове місце у номінальних християн займає передчуття (суб'єктна здатність організмичного рівня). На друге за значущістю місце у практикуючих християн виходить настанова на прийняття смисложиттєвих рішень («буду»), у номінальних християн – обов'язок («треба»). Третє рангове місце як у практикуючих християн, так і номінальних, посідає диспозиція «мушу» метасуб'єктного рівня, у якій інтегровано морально-сміслові переживання їхньої особистості. Своєю чергою, четверте рангове місце у практикуючих християн

займає предиспозиція субдивідуального рівня «передчуваю», а у номінальних християн – смислове і часові цілі життєдіяльності («буду»). Останнє, п'яте, рангове місце у практикуючих християн займають операціональні установки «треба» [9].

Водночас виявляється взаємозв'язок особистісних цінностей і суб'єктних властивостей за методикою З.С. Карпенко та показників тесту СЖО (Д.О. Леонтьєв). Суттєву відмінність у практикуючих християн та номінальних християн становлять показники за критерієм осмисленості життя.

У практикуючих християн спостерігається високий показник цільової орієнтації (M=33,98), який корелює з такими ж високими показниками за шкалою «Результативність життя» (M=32,09). Християнська світоглядна орієнтація допомагає практикуючим християнам сприймати власний життєвий процес як цікавий, емоційно насичений та сповнений смыслом і зменшує незадоволеність життям. Що стосується показників за субшкалами «Локус контролю – Я» (M=27,27) та «Локус контролю – життя» (M=31,71), то вони засвідчують успішну реалізацію свободи вибору, контроль за власним життям, спроможність незалежно приймати рішення і втілювати намічені плани. У цілому у практикуючих християн прослідковується високий загальний показник осмисленості життя (M=126,10). У групі номінальних християн спостерігаємо відсутність суттєвих відмінностей показників від середньостатистичних, часткову невизначеність життєвих перспектив і труднощі в постановці цілей; неготовність контролювати події власного життя через невпевненість у своїх силах та можливостях. Загальний показник осмисленості життя у номінальних християн має середнє значення (M=101,14) [9].

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, узагальнення теоретичних концепцій провідних українських учених-психологів та реалізоване емпіричне дослідження створили підстави розглядати духовність як інтегративну якість особистості, що є аутентичною психічною реальністю існування цінностей та смислів. Вона є смислотворчим центром, що, задаючи мету розвитку особистості, скеровує її на шляху до цієї мети, є сферою індивідуальної репрезентації та творчої, вільної реалізації особистості. Релігійна віра як вища духовна цінність, телеологічне ядро духовного розвитку особистості задає вичерпну філософію життя, забезпечуючи її змістовно всеохоплюючим і функціонально дієвим світоглядом. Вона виступає генеральним смислотвірним чинником ієрархізації ціннісних орієнтацій особистості: прагнення до досконалості, любов, добро, справедливість, жертвовність та ін.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І.Д. Виховання особистості : навчально-методичний посібник : у 2-х кн. Київ : Либідь, 2003. Кн. 2. 344 с.
2. Бех І.Д. Духовні цінності в розвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 1. С. 124–129.
3. Боришевський М.Й. Духовні цінності в становленні особистості. громадянина. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 1. С. 144–150.
4. Боришевський М.Й. Духовність як міра довершеності особистості. *Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України*. 2006. Т. VIII. Вип. 6. С. 26–31.
5. Карпенко З.С. Аксиологічна психологія особистості. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2009. 512 с.
6. Карпенко З.С. Ціннісні виміри індивідуальної свідомості. *Методологічні і теоретичні проблеми психології* : хрестоматія / упоряд. З.С. Карпенко, І.М. Гоян. Івано-Франківськ : Плай, 2000. С. 55–67.
7. Карпенко З.С. Герменевтика психологічної практики. Київ : Рута, 2001. 160 с.
8. Киричук О.В., Киричук В.О., Киричук В.В. Народження та зростання духовної особистості: теорія, діагностика, тренінг : навчально-методичний посібник. Київ, 2008. 88 с.
9. Климишин О.І. Християнсько-психологічні основи духовного розвитку особистості : дис. ... докт. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2013. 492 с.
10. Колісник О.П. Діалог культур та саморозвиток особистості. *Сучасна психологія в ціннісному вимірі* : матеріали Третіх Костюківських читань, 20–22 грудня 1994 р. : у 2-х т. Т. 1. Київ, 1994. С. 186–187.
11. Колісник О.П. Психологія духовного саморозвитку особистості : монографія. Луцьк : Вежа, 2007. 400 с.
12. Кордунова Н.О. Психологічні особливості становлення духовних цінностей старшокласників у процесі навчання : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2001. 20 с.
13. Москалець В.П. Психологічний зміст духовності і духовність мистецтва. *Ментальність. Духовність. Саморозвиток особистості*. І ч. ІІІ розд. Київ, 1994. С. 284–286.
14. Москалець В.П. Релігійна віра як духовна цінність українського народу. *Духовні цінності українського народу*. Івано-Франківськ, 1999. С. 127–178.
15. Москалець В.П. Розвиток особистості учня методом художньо-естетичної екзистенціальної гри. *Психолого-педагогічні та методичні проблеми розвивального навчання* / за ред. Б. Скоморовського. Івано-Франківськ, 1998. С. 16–27.
16. Ямницький В.М. Психологія життєтворчої активності особистості : монографія. Рівне : РДГУ, 2004. 360 с.
17. Ямницький В.М. Духовність особистості: психологічний підхід. *Філософія. Педагогіка. Суспільство*. 2012. Вип. 2. С. 388–392.